

п'яць-дзесяць праектаў, як сёння, а сотні. Пасля заканчэння інстытута я працаваў у «Мінскпраекце», Алэг — у «Ваенпраекце». Пасля работы, паколькі энергіі ў юнацтве было шмат, з усімі беларускімі скульптарамі рабілі праекты і набілі руку грунтоўна. Калі быў аб'яўлены чарговы конкурс на ўвекавечанне памяці абаронцаў Брэсцкай крэпасці, мы зразумелі, што ў Беларусі няма скульптара, які падыме гэтую тэму, і пайшлі да Уладзіміра Каралёва, які па тым часе быў старшынёй Дзяржбуда. Мы да яго штодзённа на працягу дзесяці дзён, напэўна, хадзілі. Ён не прымаў, казаў, што сам знойдзе нас, калі мы яму спатрэбімся. Тады на некалькі радкоў напісалі ліст на імя Машэрава. Пётр Міронавіч прыняў нас на наступны дзень. Ён сказаў, што ўсе конкурсныя праекты ўжо бачыў, і наш праект, па яго словах, бліжэй за ўсіх падыходзіць да вырашэння брэсцкай тэмы. Працавалі мы ў крэпасці разам з вядомымі скульптарамі Аляксандрам Кібальніковым і Андрэем Бембелем.

— **Як ствараўся вядомы на ўсё свет мемарыял у Брэсцкай крэпасці?**

— На працягу пяці гадоў мы працавалі над ім: і ў Маскве, і ў Мінску. Мала хто ведае: тое, што адкрыта і пабудавана, — толькі палова ад першапачатковай

задумкі. Планавалася не толькі архітэктурна-будаўнічая частка, але і ўвекавечанне канкрэтных герояў на канкрэтных месцах. Аднойчы Машэраў нам сказаў, што часу прайшло нямала, архітэктурная частка ўжо зроблена, а ветэраны старэюць і дата падыходзячая (мемарыял у крэпасці адкрывалі восенню 1971 года, у 30-ю гадавіну з пачатку Вялікай Айчыннай вайны. — «Зв.») — намякаў на тое, што прыйшоў час закругляцца. Мы дамовіліся адкрыць тое, што паспелі зрабіць, а потым займацца рэалізацыяй другой часткі задумкі. Вярнуцца да мемарыялізацыі падзвігу герояў Брэсцкай крэпасці не атрымалася. Па ўсёй краіне ўвекавечвалі памятных месцы. У архітэктараў і скульптараў было работы вышэй даху. На свой страх і рызыку я зрабіў п'яць ці шэсць кампазіцый і адвёз іх у Брэсцкую крэпасць. Усе яны былі адобраны. Але пачалася «перабудова», і ўсё загубілі. Толькі адну кампазіцыю (помнік героям-пагранічнікам), дзякуючы генералу-пагранічніку Рачкоўскаму, у 2011 годзе ўдалося ўстанавіць на тэрыторыі Брэсцкай крэпасці.

— **Яшчэ адзін сімвал нашай краіны — мемарыяльны комплекс «Хатынь» — узнік дзякуючы ў тым ліку і вам. На мемарыял таксама быў конкурс?**

— Так, яго аб'яўляў Мінскі аблвыканкам. Было паддзена 10 праектаў. Сярод іх — і той, які выйграў. Калі мы працавалі ў «Мінскпраекце», сакратаром камсамольскай арганізацыі быў Леанід Левін. Ён ведаў, што я працую па тэме вайны. Спачатку мы з ім увекавечылі на беларускай зямлі

подзвігі камсамольцаў — з'явіліся дзесяць помнікаў. Потым нас папрасілі ўвекавечыць спаленую вёску Велле, што на Віцебшчыне. Мы з Левіным паехалі туды. Там тырчалі п'ячныя каміны, засталіся падмуркі хат, вішні раслі, грушы... Пасля стварылі праект мемарыяла, але ажыццявіць яго не ўдалося. А ў гэты час быў аб'яўлены конкурс на «Хатынь», і ўсе гэтыя задумы ўвасобіліся ў рашэнне хатынскай тэмы.

— **Ці памятаеце сваю першую паездку ў Хатынь?**

— Калі на запарожцы Левіна прыехалі ў Хатынь, мяне ўразіла шалёная цішыня. Зусім ні гуку. Нікога, нідзе, нічога... Цішыня такая трагічная. Потым я пачаў думаць, як зрабіць на гэтым месцы годны мемарыял, каб прыцягнуць туды

народ. Вырашыў арыентавацца на царкву, якая згуртоўвае вакол сябе людзей. Так у Хатыні з'явіліся званы. Як я кажу ў такіх выпадках: элементарна, Ватсан.

— **Якім у вашай памяці застаўся Іосіф Камінскі, жыхар Хатыні, які выжыў і стаў прататыпам «Няскоранага чалавека»?**

— Калі сустрэліся з Камінскім, ён падрабязна расказаў усё, як было: і як немцы акружылі, сагналі, стралялі, і як гарэў хлёў, і як вырваліся з гэтага полымя (вароты знеслі), і як расстрэльвалі ўсіх жыхароў Хатыні, і як потым хадзілі прыкладам дабівалі тых, хто яшчэ рухаўся... У гэты час Іосіф даставаў свае сківіцы і паказваў, што і яму дасталася. Калі ўсе сышлі, ён пачуў стогн і голас, які клікаў: «Та-та, тата, тата...» Ён успамінаў: «Я зразумеў, што гэта мой сыноч». Камінскі расказаў, як раскопваў яго сярод іншых цел, як узяў на рукі. Хлопчык яшчэ дыхаў. Жывот яго быў распораны, кішкі па зямлі цягнуліся... Словам, ён памёр у яго на руках. І калі стала пытанне, якой павінна быць скульптурная кампазіцыя, усё было элементарна. Ніякіх іншых варыянтаў больш не было.

— **А што за гісторыя з аўтарствам знакамітай на ўсё свет хатынскай скульптуры? У адных крыніцах указваецца, што «Няскоранага чалавека» вылепілі вы, у іншых — народны мастак Беларусі Сяргей Селіханаў...**

— На той час, калі мы працавалі ў Хатыні, дыплама скульптара ў мяне не было. Я архітэктар. «Хатынь» ужо была пабудавана (два гады яе ўзводзілі), і паўстала пытанне аб скульптуры. Колькі прыходзілася хадзіць па кабінетах... Скульптуру павінен быў зляпіць скульптар. Я прапанаваў кандыдатуру Селіханава. У Мінкульце падтрымалі: народны мастак, ветэран Вялікай Айчыннай вайны. Я па бутэльку — і да Селіханава. «Сяргей Іванавіч, ёсць прапанова сумесна зрабіць скульптуру ў Хатыні. Грошы і славу — напалову», — кажу я яму. У выніку грошы падзялілі (я адразу «Жыгулі» набыў), а слава засталася за ім. Усё хіба раскажаш...

— **А ці былі ў Хатыні пасля рэканструкцыі?**

— Я з такіх: пабудавалі — і няма мяне там. І год, і два, і п'яць, і дзесяць

гадоў... Творчасць мастака перашкаджае яму адцягвацца на нейкія староннія справы. Ноччу прачынаешся — у цябе ідэя, над якой потым працуеш. Лёс такі ў мастака. Увесь час быў заняты: адначасова мог працаваць над дванаццаццю праектамі. Праўда, гадоў сем таму прыязджаю ў Хатынь — дзве машыны легкавыя стаяць. Раней машыну не было куды ўтыркнуць. Тры разы стаянку павялічвалі. З усяго свету прыязджалі спецыяльна ў Хатынь. Думаю, што гэта за справы такія?! Няўжо астыла цікавасць да Хатыні? Думаю, нешта трэба рабіць, каб мемарыял здрыгануўся. Так узнікла ідэя стварыць на тэрыторыі мемарыяльнага комплексу Музей зверстваў фашызму, пачаў яго праектаваць. Потым чытаю ў газеце: Зюганаў лічыць, што ў Маскве павінен з'явіцца Музей зверстваў фашызму. Думаю, вось супадзенне якое. Маю ідэю не падтрымалі.

— **Аднак музей у Хатыні ўсё ж з'явіўся — людзей там цяпер шмат...**

— Гэта не можа не радаваць.

— **Наперадзе — важная для кожнага беларуса дата. 79 гадоў таму — 3 ліпеня 1944 года — быў вызвалены Мінск. Гэтую найважнейшую дату ў нашай гісторыі мы святкуем як Дзень Незалежнасці. Аднак з сімвалаў незалежнасці беларускага народа з'яўляецца архітэктурна-скульптурны комплекс «Мінск — горад-герой», які з'явіўся ў тым ліку дзякуючы вашым намаганням...**

рашэнне. Адобрылі, але папрасілі прыбраць фанфары. Толькі яны за дзверы, як я ўсе гэтыя тры фанфары на месца. Так, як і было задумана першапачаткова, цяпер і выглядае бронзавая скульптура «Радзіма-маці», якая ўстаноўлена побач з абеліскам.

— **Бронзавая фігура жанчыны — абагульнены вобраз Радзімы. Чаму менавіта такое творчае рашэнне?**

— Зразумела чаму. Жанчына, маці, Радзіма — усё жаночага роду. Акрамя жанчыны, на першапачатковым этапе работы над мемарыяльным комплексам, былі прадугледжаны яшчэ тры скульптурныя кампазіцыі: салдаты, партызаны, падпольшчыкі. Не падтрымалі.

— **У 2005 годзе, напярэдадні святкавання 60-годдзя Перамогі, на Партызанскім праспекце, каля станцыі метро «Магілёўская», з'явіўся помнік «Беларусь партызанская». Вядома, што, паводле першапачатковага праекта, вы планавалі зрабіць яго інакш...**

— Гэта павінна была быць жанчына на зубры, але не ўсе зразумелі маю задумку. Жанчына — Белая Русь — сімвал нашай краіны. Зубр — яшчэ адзін з сімвалаў. Ніжэй — тэматычная барэльефная кампазіцыя, якая адлюстроўвае партызанскую сям'ю. Пакінулі толькі барэльеф. Мала хто ведае, што побач з гэтай кампазіцыяй павінен быў быць яшчэ помнік падпольшчыкам, якія, як і партызаны, унеслі важкі ўклад у агульную Перамогу. Скульптура падпольшчыка (у зменшаным выглядзе) засталася толькі ў маёй майстэрні. Дарэчы, у руках падпольшчык трымае некалькі экзэмпляраў газеты «Звязда», якая нелегальна выходзіла ў акупаваным Мінску.

— **Вы з'яўляецеся аўтарам бюстаў Коласа і Купалы, скульптур на праспекце Пераможцаў, якія сімвалізуюць поры года, вядомай станковай скульптурнай кампазіцыі «Няміга», іншых работ. Аднак творчы почырк Валянціна Занковіча найперш пазнавальны ў тэме Вялікай Айчыннай вайны...**

— Гэта самая важная тэма, якая патрабуе ўвекавечання — на ўсе вякі і на ўсе пакаленні. Для мяне гэта было абсалютна ясна і зразумела. Ніякія іншыя тэмы мяне так, як гэтая, не цікавілі.

— **Над чым цяпер працуе майстар?**

— Усё тыя ж тэмы. «Брэсцкая крэпасць» — друкую я палова не зроблена, а эскізы вось (паказвае. — «Зв.») стаяць. Гэта Пеця Васільеў — хлопец з музычнага ўзвода, юны абаронца крэпасці. Дагэтуль годна не ўвекавечаны Герой Савецкага Саюза Пётр Гаўрылаў. Такім чынам, працаваць яшчэ ёсць над чым.

Вераніка КАНЮТА. Фота Яўгена ПЯСЕЦКАГА.

Днямі ўказам кіраўніка дзяржавы Валянціну Занковічу прысвоена званне заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі. Віншuem!

Праект створаны пры фінансавай падтрымцы ў адпаведнасці з Указам Прэзідэнта № 131 ад 31 сакавіка 2022 года.